

мр Владислав Пузовић

Православни богословски факултет

Катедра за Историју Цркве

Београд

Личност и дело проф. др Александра Павловича Доброклонског (II део)

Апстракт: Други део рада* о професору Александру Павловичу Доброклонском, посвећен је његовој делатности на Православном богословском факултету у Београду. Разматра се његов организациони и научни допринос српској академској теологији, са напласком на допринос развоју српске црквеноисторијске науке као академске теолошке дисциплине. У поменутом контексту, посебна пажња посвећује се анализи његових научних радова, објављених на српском језику.

Кључне речи: Александар Павлович Доброклонски, Православни богословски факултет у Београду, српска црквеноисторијска наука, уџбеник *Ошише историје Цркве*.

Увод

После евакуације из Одесе 1920. године и трајног напуштања отаџбине, проф. др Александар Павлович Доброклонски је своју научну делатност везао за новоосновани Православни богословски факултет у Београду. Био је један од прва четири професора поменутог факултета,¹ и утемељивач катедре за Општу историју Цркве. У његовој личности спојене су традиције руске црквеноисторијске школе (с краја XIX и почетка XX века) са почецима српске црквеноисторијске науке као академске теолошке дисциплине.

Други део рада о професору Доброклонском у основи је подељен на две целине. Прва целина посвећена је његовом организационом доприносу српској академској теологији, а друга његовом научном доприносу српској црквеноисторијској науци, израженом кроз радове објављене на српском језику. У оквиру прве целине, поред најважнијих података везаних за рад Доброклонског на београдском Богословском факултету (подаци су засновани на материјалима из Архива ПБФ), кратко се разматра и његова улога у животу руске емиграције у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (Југославији). Ради стицања потпуније слике о његовом уче-

---

* Овај рад настао је у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Поред професора Доброклонског, први професори београдског Богословског факултета били су викарни епископ Карловачке митрополије Иларион (Зеремски), протојереј Стеван Димитријевић и др Миливоје Јовановић. – Шијаковић Б. Раковић А. *Универзитет и српска теологија – историјски и просветни контекст оснивања Православног богословског факултета у Београду*, Београд, 2010, 73.

шћу у динамичном животу српске академске заједнице у међуратном периоду, један одељак је посвећен и спору вођеном између проф. др Чедомира Марјановића и неколицине професора Богословског факултета, између осталих и Доброклонског. У другој целини рада пажња је посвећена научним радовима професора Доброклонског, који су објављени у Београду. Најпре се анализира његов двотомни уџбеник Опште историје Цркве (први академски уџбеник овог предмета, на српском језику), потом радови објављени у факултетском научном часопису *Богословље* и, на крају, коауторска студија (написана у сарадњи са професором Николајем Никаноровичем Глубоковским) о валидности англиканске хиротоније, настала на основу захтева Светог синода Српске Цркве.

Делатности проф. др Александра Павловича Доброклонског на Православном богословском факултету у Београду

Проф. др Александар Павлович Доброклонски радио је пуних седамнаест година на Православном богословском факултету у Београду (1920–1937). Дао је значајан допринос конституисању факултета и отпочињању његовог рада, као и конституисању и развоју катедре за Општу историју Цркве.

Доброклонски је био први у низу руских емиграната, бивших професора руских духовних академија и императорских универзитета, који је постао професор београдског Православног богословског факултета.² „Као најстарији и по годинама узраста и по годинама професорске службе“ председавао је првом седницом професорског савета поменутог факултета, која је одржана 6. септембра 1920. године, у просторијама Ректората Београдског универзитета.³ На истој седници већало се и о првој факултетској уредби, чији је нацрт израдио професор Доброклонски.⁴

У првим годинама постојања факултета, професор Доброклонски је обављао низ значајних дужности у факултетској управи. На седници факултетског савета, од 30. новембра 1920. године, изабран је за заменика декана.⁵ На седници, од 6. јуна 1923. године, одлучено је да, заједно са професором Драгутином Анастасијевићем, обавља дужност декана, током одсуства декана Стевана Димитријевића.⁶

Доброклонски је био члан различитих факултетских комисија. На седници факултетског савета, од 30. новембра 1920. године, изабран је за члана комисије, која је била задужена да набави одговарајућу богословску литературу за факултетску библиотеку.⁷ Као један од руководилаца *Фонда јосифове Ценкинс* (изабран на седници факултетског савета, од 4. марта 1922. године),⁸ Доброклонски је опреде-

² Одлуком Савета Београдског универзитета, Доброклонски је постављен за контрактуалног редовног професора Православног богословског факултета. Ова одлука је потврђена краљевим указом, од 9. јула 1920. године.– Архив Православног богословског факултета (даље: Архив ПБФ), *Досије А. П. Доброклонског*.

³ Архив ПБФ, *Закључак прве седнице БФ*, 1.

⁴ *Исјео*, 2.

⁵ Архив ПБФ, *Закључак седнице I*, 10.

⁶ *Исјео*, 116. Дужност декана Доброклонски је обављао у периоду од јуна 1923. до фебруара 1924. године, односно у периоду у коме је декан Димитријевић боравио у Русији.

⁷ Архив ПБФ, *Закључак седнице I*, 8.

⁸ *Исјео*, 39–40.

љивао значајна средства за попуњавање библиотечког фонда. На седници факултетског савета, од 15. новембра 1922. године, изабран је за члана комисије, која је, по захтеву Светог синода Српске цркве, била задужена да изради наставне програме за наставу веронауке у српским основним школама и гимназијама.⁹ Од стране факултетског савета био је задужен да даје стручно мишљење у вези са признавањем диплома, стечених у Русији. На основу његове иницијативе, савет факултета је, 6. априла 1925. године, усвојио предлог да дипломе кандидата и магистара богословља стечене на руским духовним академијама буду признане „као формална квалификација при избору наставника Богословског факултета“.¹⁰

Доброклонски је био утемељивач катедре за Општу историју Цркве на Православном богословском факултету. Написао је један од првих литографисаних уџбеника Опште историје Цркве, на српском језику, намењен студентима Православног богословског факултета. Овај уџбеник, написан у два тома, представљао је изузетан допринос изучавању Опште историје Цркве на Богословском факултету, посебно ако се има на уму недостатак уџбеничког материјала на српском језику,¹¹ као и ограничена могућност коришћења доступне литературе на страним језицима због њиховог слабог познавања од стране студената.¹²

Плодан рад на Православном богословском факултету професор Доброклонски је заокружио завештавањем своје уштеђевине (15000 динара), од које је формиран *Фонд професора Александра Доброклонског и његове сујуге Марије*, из кога су годинама награђивани најбољи студентски светосавски радови из области Опште историје Цркве.¹³

Професор Доброклонски је умро у 81. години живота, 4. децембра 1937. године. Општајну беседу, на његовом погребу, одржао је декан Богословског факултета професор др Лазар Мирковић.¹⁴ У говору је истакао: „Смрт професора Доброклонског је велики губитак за нашу школу, јер она губи једнога од првих организатора наше школе, губи једно крупно име у научном свету, губи одличног зналца и предавача црквене историје, који ју је кроз дуги низ година проучавао; студенти губе професора који им је био не само предавач знања, но својим животом и духовним особинама и васпитач за њихове младе душе.“¹⁵

⁹ *Истио*, 69–70.

¹⁰ *Истио*, 219–220.

¹¹ Из годишњих извештаја о спровођењу наставе из предмета Општа историја Цркве, које је професор Доброклонски подносио декану Православног богословског факултета, уочава се дефицит уџбеника на српском језику. У извештају за школску (1925/1926) наводи се да су коришћени следећи уџбеници: Поповић Ј. *Опћа историја Цркве* (на српском језику), Смирнов Е. *История христианской Церкви* (на руском језику), Функ Ф. К. *История христианской Церкви* (на руском језику), Лебедев А. П. *История вселенских соборов* (на руском језику). На часовима семинарских вежби коришћене су лекције из Опште историје Цркве професора Василија Васиљевича Болотова (на руском језику). – Архив ПБФ, Разни списи, фондови, уредбе и правила, извештаји наставника по годинама (1920–1947), фасцикла: *Извештаји наставника о раду, шtamпаним књигама, сјању семинара, свейосавским шtamпанима студентима у периоду (1920–1940)* (даље: *Извештаји наставника о раду (1920–1940)*).

¹² У извештају за школску (1930/1931), Доброклонски наглашава да је списак тема за семинарске радове из Опште историје Цркве изузетно сужен, због тога што студенти слабо знају класичне и стране језике. – Архив ПБФ, *Извештаји наставника о раду (1920–1940)*.

¹³ Петровић М. Ф. Фондови завештања Православног богословског факултета у Београду 1920–1941, *Српска шеологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, I, Београд, 2006, 216.

¹⁴ Текст беседе видети у: *Богословље, св. I*, 1938, 85–87.

¹⁵ *Истио*, 87.

Професор Доброклонски и сѣорови на Богословском факултету
– „случај Марјановић“

Ради потпуније слике о седамнаестогодишњем раду професора Доброклонског на београдском Богословском факултету, неопходно је кратко се осврнути и на неке непријатне епизоде, које показују да су постојали кругови који нису били наклоњени ангажовању руских професора на поменутом факултету. Такви кругови сматрали су руске професоре „конзервативним и назадним схоластичарима“ и „кочничарима“ сваке „модерне идеје“. Међу њима је предњачио др Чедомир Марјановић, управитељ Учитељске школе у Београду.¹⁶

Током 1933. године, на мети Марјановићеве критике нашао се, између осталих професора Богословског факултета,¹⁷ и професор Доброклонски. У београдском дневном листу *Правда*, од 27. јула 1933. године, у тексту под насловом *Прилике на Теолошком факултету – како се водила борба против мене*,¹⁸ Марјановић оштро напада Доброклонског. О острашћености и увредљивости напада сведоче оптужбе да Доброклонски нема оригиналних радова, да није дао ниједно значајно богословско дело, да за четрнаест година рада на Православном богословском факултету није успео да напише уџбеник за своје студенте, већ „потура“ литографисане табакe „сумњиве научне вредности“, да је потпуно друштвено неактиван, посебно тамо где би морао да се огласи као вишегодишњи професор Богословског факултета (наводи случај полемике која се развила после причешћивања Енглеца од стране патријарха Димитрија, као и бројне антирелигиозне трибине на београдском Универзитету). Марјановић се овде не зауставља већ наставља да „анализира“ рад Доброклонског у Русији. Тврди да је Доброклонски, после докторске тезе о Светом Теодору Студиту, стао „уместо да из њега бљује теологија, као из вулкана“. Заједљиво говори о Доброклонском, као о „светилу“ црквеноисторијске науке, коме у Русији није било дозвољено да предаје на некој од духовних академија, већ му је додељено место у „трећеразредној“ Одеси.¹⁹

Доброклонски је Марјановићу одговорио у истом дневном листу, 22. августа 1933. године.²⁰ За разлику од напада, одговор је писан мирним тоном и на основу конкретних аргумената. На оптужбу да је после доктората стао са научним радом,

¹⁶ Чедомир Марјановић (1872–1944), завршио је Кијевску духовну академију 1894. године, са степеном кандидата богословља (Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1893/1894 учебный год, *Труды Киевской духовной академии, т. IV (ноябрь)*, 1894, 498–499). У периоду (1903–1904) студирао је на Старокаатоличком факултету у Берну, да би 1904. године докторирао у Лајпцигу, код професора Адолфа Турлинга, са темом *Utilitarismus und Christentum*. Био је вишегодишњи управник Учитељске школе у Београду. Током II светског рата био министар правде у Недићевој влади. Стрелан 1944. године, као сарадник окупатора (Урс фон Аркс, Епископ Николај Велимировић (1880–1956) и његове студије у Берну у оквиру старокаатоличких и српско-православних односа, *Српска шеологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати, II*, Београд, 2007, 19–20).

¹⁷ Марјановић је био у сукобу са већином професора Богословског факултета. Посебно је оштро полемисао са Русима (Доброклонски и Теодор Титов), али и са српским професорима Симеоном Станковићем, Димитријем Стефановићем, Радивојем Јосићем и другим.

¹⁸ Марјановић Ч. Прилике на Теолошком факултету – како се водила борба против мене, *Правда*, од 27. јула 1933, 2.

¹⁹ *Исшо*.

²⁰ Доброклонски А. П. Прилике на Теолошком факултету – проф. г. др Доброклонски одговара проф. г. др Чеди Марјановићу, *Правда*, од 22. августа 1933, 2.

истиче да је докторат објављен у навечерје Првог светског рата (1913. и 1914. година), те да је, чак и у ратним условима успео да прикупи обиман материјал за други део другог тома докторске тезе (материјал о литерарној делатности Светог Теодора Студита), као и материјал за историју Одеског универзитета, који су пропали приликом евакуације из Одесе 1920. године. Напомиње да је Марјановић „заборавио“ на његове научне радове писане пре тезе (наводи, као најкрупније, магистарски рад о Фаунду гермианском и његовом спису против *Три главе*, књигу о Солотчинском манастиру и четворотомни уџбеник за Историју Руске Цркве). Тврди да се није осећао деградираним због рада на Универзитету у Одеси, те да није „отеран“ са духовних академија, наводећи да је био проглашен почасним чланом Петроградске духовне академије. На примедбе да „ништа није радио“ од доласка у Југославију, одговара конкретним набрајањем радова објављених у *Бојословљу*, као и навођењем двотомног литографисаног уџбеника за Општу историју Цркве и обимног реферата о хетеродоксним црквама, писаног на захтев српског Синода. Одговарајући на оптужбе да „ћути“ у вези са актуелним дешавањима, а посебно у вези православно-англиканских односа, опет одговара конкретно, наводећи рад, који је написао у сарадњи са професором Глубоковским, о валидности англиканске хиротоније.²¹

Полемика са Доброклонским била је део ширег спора, који је Марјановић водио са појединим професорима Богословског факултета.²² У позадини Марјановићевих оптужби, посебно против руских професора, лежало је његово лично незадовољство због неизбора на катедру Догматике, за шта је, између осталих, посебно кривио професора Доброклонског (био један од референата за поменути избор).²³ Сматрајући се оклеветаним, Марјановић је референте тужио суду, на коме су поменути (укључујући и професора Доброклонског) ослобођени оптужби.²⁴

Месио Александра Павловича Доброклонског у живојој руске емиграције у Краљевини Срба, Хрватиа и Словенаца (Југославији)

Поред рада на Православном богословском факултету, проф. др Александар Павлович Доброклонски био је активан учесник у животу руске емиграције у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (Југославији). Посебно је био ангажован на посло-

²¹ *Исио*.

²² Марјановић и Титов су полемисали на страницама дневног листа *Правда* (видети бројеве од 17. августа, 28. септембра и даље, 20. децембра и даље – сви бројеви за 1933. годину). Марјановић је, на крају, још једанпут, оштро напао Титова (видети: Марјановић Ч. *Прилике на Теолошког факултетију – Г. др Т. Титов као човек и као догматичар*, у издању: Библиотека савремених религиозно-моралних питања, књ. 35, Београд, 1934). Полемика Марјановић – Симеон Станковић, видети: Станковић С. Др Чедо Марјановић, управитељ Учитељске школе у пензији, Хришћанска етика (пробно издање), *Бојословље*, св. 3, 1930, 231–249; Марјановић Ч. *Пишање о религиозно моралном образовању у нашим средњим школама*, у издању: Библиотека савремених религиозно-моралних питања, књ. 30–31, Београд, 1931, 49–79; Станковић С. Одговор г. др Чеди Марјановићу, *Бојословље*, св. 4, 1931, 324–333.

²³ Професор Доброклонски је, заједно са професорима Димитријем Стефановићем и Теодором Титовом, сачињавао комисију која је писала реферат за кандидате пријављене на конкурс за попуњавање места на катедри за Догматику, 1924. године (Архив ПБФ, *Зайисници седница I*, 200). На основу њиховог извештаја нису прихваћене пријављене кандидатуре, између осталих и Марјановићева (Архив ПБФ, *Зайисници седница I*, 206).

²⁴ Извештај са суђења видети у: Из среског суда: Теолози се суде – по тужби г. др Чедомира Марјановића, професора, одговарали су г. г. др Александар Доброклонски и др Димитрије Стефановић, професори Теолошког факултета, *Правда*, од 23. јуна 1933. године, 7.

вима везаним за просветну делатност у оквирима руске емиграције. Од 1923. године радио је као консултант за просветну делатност при Делегацији за заштиту интереса руске емиграције.²⁵ Заједно са низом истакнутих руских научних радника, био је члан Просветног комитета Архијерејског синода Руске заграничне Цркве.²⁶ Као представник заграничне Руске државне комисије, више пута је одлазио у инспекције руских школа на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Југославије) (Земун, Сарајево, Панчево).²⁷ Био је члан, а касније и председник Заједнице руских научника у Југославији, члан – оснивач Руског научног института (РНИ) у Београду (основан 1928. године), вишегодишњи председник његовог Одељења друштвених и историјских наука (1928–1936), а касније (од 1936. године) и председник РНИ,²⁸ члан Руског археолошког друштва, Руског педагошког друштва, Издавачке комисије при Руској државној комисији. Од 1935. године, био је члан Предсаворске комисије за одржавање Другог свезаграничног сабора Руске заграничне Цркве (одржан 1938. године).²⁹

Доброклонски је учествовао у раду руских заграничних академских скупова у Прагу (1921) и Београду (1928), као и на скупу руских педагога у Београду (1923).³⁰

Доброклонски је одржавао блиске везе са истакнутим руским научним радницима у емиграцији. Посебно је блиско сарађивао са професором Николајем Никаноровичем Глубоковским, који је кратко радио на београдском Богословском факултету (1922–1923), а потом био професор Богословског факултета у Софији.³¹

Комеморација поводом смрти професора Александра Павловича Доброклонског одржана је 23. марта 1938. године, у београдском Руском научном институту (чији је био председник) и на којој су говорили Сергије Викторович Троицки, Петар Бергнардович Струве и Владимир В. Фармаковски.³²

²⁵ Доброклонский А. П. Моя краткая автобиография, *Записки Русского научного института*, 15, Белград, 1938, 4.

²⁶ На челу овог комитета (основан 1934. године) налазио се председник заграничног Архијерејског синода митрополит кијевски Антоније (Храповицки). У састав комитета, поред Доброклонског, улазили су: руски загранични архиепископ берлински и немачки Тихон (Јашченко) и професори – Михаило Васиљевич Зизикин, Сергије Викторович Троицки, Николај Никандрович Глубоковски и Николај Сергејевич Арсењев. – Сухова Н. Ю. Русские богословские школы за рубежом: сохранение традиции и поиск нового (1920–1940-е гг.). *XVIII ежегодная богословская конференция Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета*, Москва, 2008, 270; Шкаровский М. В. Русские приходские общины в Болгарии, *Вестник Православного Свято-Тихоновского Гуманитарного университета*, 2 (27), Москва, 2008, 31; Богданова Т. А. Н. Н. Глубоковский – судьба христианского ученого, Москва – С. Петербург, 2010, 785.

²⁷ Доброклонский А. П. *Моя краткая автобиография*, 4.

²⁸ О Руском научном институту, видети детаљније: Јовановић М. Руски научни институт у Београду 1928–1941. година, *Годишњак за друшћивену историју*, 2–3, 2004, 29–46.

²⁹ Доброклонский А. П. *Моя краткая автобиография*, 5.

³⁰ *Истѝо*, 4.

³¹ Доброклонски и Глубоковски су били коаутори студије *Мишљење Богословског факултета о поводом ипѝтања о ауѝентичности хироѝније Анѝликанске Цркве* (рад објављен у: *Весник Срѝске Цркве, мари–авѝуси*, 1923, 41–56). Глубоковски је, као професор софијског Богословског факултета, приликом долазака у Београд, најчешће одседао код Доброклонског. – Богданова Т. А. Н. Н. *Глубоковский – судьба христианского ученого*, 818–819.

³² Њихове опроштајне беседе, у којима се налази значајан материјал о научно-истраживачком раду професора Доброклонског, публиковане су у часопису Руског научног института *Записки Русского научного института*: Троицки С. В. А. П. Доброклонский, как историк Церкви, *Записки Русского*

*Научни радови објављени
у Краљевини Срба, Хрватша и Словенаца (Југославији)*

Поред великог организационог доприноса српској академској теологији (допринос конституисању Православног богословског факултета и отпочињању наставе на истом), професор Доброклонски дао је и значајан научни допринос српској црквеноисторијској науци, који се огледа у радовима насталим током његове делатности на београдском Богословском факултету. Из његових предавања произашао је двотомни уџбеник Опште историје Цркве, који се може сматрати његовим најзначајнијим делом насталим у Београду. За факултетски научни часопис *Бојословље* написао је две студије историјско-канонског карактера и четири приказа актуелних дела српских, руских и западних теолога. Коначно, посебно место заузимају студије везане за односе Православне Цркве са другим хришћанским конфесијама (нарочито са Англиканском Црквом), писане по захтеву Светог синода Српске Цркве.

Уџбеник Ојшшѣ исѣорије Цркве

Најзначајније дело професора Александра Павловича Доброклонског, настало током његовог рада на београдском Православном богословском факултету, јесте двотомни уџбеник Опште историје Цркве. Уџбеник је настао на основу предавања, која је професор Доброклонски држао на Богословском факултету, и састојао се од две литографисане свеске (прва 347 и друга 272 странице). Ова предавања била су спремна за штампу већ средином 20-их година, али је њихово штампање одлагано због недостатка финансијских средстава.³³ Штампање овог уџбеника, неколико година касније, преузело је на себе Удружење студената Православног богословског факултета.³⁴ У првој свесци (штампана 1933. године) садржана је историја ране Хришћанске Цркве у прва три века, а у другој (штампана 1937. године) садржан је део историје Хришћанске Цркве од 313. до 1054. године. Ово дело данас представља раритет, и по један примерак се чува у Библиотеци Православног богословског факултета у Београду и Библиотеци Српске патријаршије.

Први том штампан је под насловом *Ојшшѣ исѣорија Хришћанске Цркве – ѣрви ѣриод (до 313. ѣог.)*. Распоред градива не одступа од модела фиксираног у руској дореволюционарној црквеној историографији. Прво поглавље, под насло-

научног института, 15, Белград, 1938, 9–22; Фармаковский В. В. А. П. Доброклонский (по личным воспоминаниям), *Записки Русского научного института*, 15, Белград, 1938, 23–25; Струве П. Б. Труды А. П. Доброклонского по русской истории, *Записки Русского научного института*, 15, Белград, 1938, 27–32.

³³ У извештају за школску (1925/1926), Доброклонски наводи да је за штампу припремио два тома својих предавања (у том моменту, како каже, још увек није у потпуности завршио други том), али да за објављивање истих нема новца. – Архив ПБФ, *Извештаји насѣавника о рагу (1920–1940)*.

³⁴ Идеје да издавачи овог уџбеника буду Богословски факултет (идеја поменута у некрологу професору Доброклонском, објављеном у *Бојословљу* 1938. године – Др Александар Павлович Доброклонски, *Бојословље*, св. 1, 1938, 82), односно београдски Руски научни институт (идеју изнео Сергије Викторович Троицки, на комеморативном скупу посвећеном Доброклонском – Троицки С. В. А. П. Доброклонский, как историк Церкви, *Записки Русского научного института*, 15, Белград, 1938, 22) никада нису остварене. Могућност поновног објављивања овог дела са неопходним критичким апаратом, у издању Богословског факултета и његовог Института за теолошка истраживања, јесте нешто о чему би требало најозбиљније размислити.

вом *Припрема за хришћанство*,³⁵ садржи лекције у којима се излаже стање јудејства и паганства уочи Христовог рођења и током Његовог овоземаљског живота, јеванђелска историја, узроци и историја гоњења Хришћана од стране Јевреја и пагана, незнабожачка књижевност уперена против Хришћанске вере и развој ране црквене структуре (јерархија и клир; међусобни односи клира и световњака; ред црквене управе; тежња римског епископа за јурисдикционим приматом; сабори и средства опћења између појединих месних цркава). Друго поглавље, под насловом *Хришћанско вероучење*,³⁶ садржи лекције у којима се, најпре, излаже јеретичко учење (јудаистичке јереси, гностицизам, манихејство, антитринитарство), потом, развој ранохришћанског богословља (класичним патролошким методом, најпре, износи основне податке о ранохришћанским ауторима, а потом, излаже основе њиховог богословља, почев од Апостола, преко апостолских ученика, апологета, завршавајући са писцима с краја III и почетка IV века), и на крају даје кратак преглед најважнијих елемената ранохришћанског богословља (космологија, антропологија, сотириологија, христологија, еклисиологија, есхатологија). Треће поглавље, под насловом *Симболи*,³⁷ започиње излагањем текстова ранохришћанских симбола вере следећих цркава: римске, јерусалимске, галске, картагинске, неокесаријске, антиохијске, кесаријске, александријске и симбола *Апостолских усјанова*. После симбола, излаже се развој ранохришћанског култа (места молитвених скупова, времена заједничких молитвених скупова, празници, постови, богослужење) и религиозно-моралног живота Хришћана (Хришћани у породичним, друштвеним и државним односима, развој црквене дисциплине и расколи у вези са њом: монотанизам, Иполитов раскол, новацијанство, Новатов раскол и Мелитијев раскол).

Други том штампан је под насловом *Ојшња историја Хришћанске Цркве – II период (313–1054), I гео*.³⁸ Поредак лекција је следећи: *Верска полиитика царава и њаг незнабошњава у Римској империји* (стр. 1–28; преглед црквене политике ромејских императора од Константина Великог до Јустинијана I Великог); *Литерарна борба између незнабошњава и хришћанства* (стр. 28–44; преглед, по класичном патролошком моделу, најважнијих незнабожачких и хришћанских аутора, у периоду IV–VI век); *Свољашње беде Цркве* (стр. 44–57; преглед најзначајнијих геополитичких промена, које су утицале на живот Ромејске империје и Хришћанске Цркве, почев од Велике сеобе народа до исламске претње); *Ширење и утврђење хришћанства ван граница Римско-византијске империје* (стр. 58–109; детаљан преглед ширења хришћанске вере у Африци, Азији и Европи); *Црквено законодавство* (стр. 109–119; развој црквеног законодавства и преглед најважнијих канонских зборника); *Црквена полиитика риторичка и појусљива* (стр. 119–129; излагање основних принципа акривије и икономије и историјски преглед спорова две струје у Цркви); *Црквено-административни окрузи* (стр. 150–161; развој црквене структуре – епархије, митрополије, егзархати, патријархати); *Историја њајској приматја на Зајагу* (стр. 161–196; развој папске вла-

³⁵ Доброклонски А. П. *Ојшња историја Хришћанске Цркве – њрви период (го 313. јог.)*, Београд, 1933, 1–164.

³⁶ *Ишо*, 165–281.

³⁷ *Ишо*, 281–347.

³⁸ Доброклонски А. П. *Ојшња историја Хришћанске Цркве – II период (313–1054), I гео*, Београд, 1937.

ски сабори Православне Цркве (њихова структура).⁴³ Оба рада представљају делове његових предавања одржаних на Православном богословском факултету.⁴⁴ По свом карактеру, обе студије представљају историјско-канонске синтезе, у којима се разматрају важни процеси, који су обележили живот Цркве у Византији, али и Православне Цркве уопште.

У раду *Црквена икономика ригористичка (ή τής ακριβείας) и попустљива (ή ης οίκονομίας)* – историјски преглед професор Доброклонски у хронолошком реду, почев од апостолских времена, излаже и анализира историјска сведочанства о два принципа црквене политике – акривији и икономији. У уводном делу рада, у коме обрађује рани период у историји Цркве (прва три века), кроз низ примера,⁴⁵ описује судар две концепције, истичући да је, током времена, икономијски приступ односио превагу у односу на акривијски. Ригорозна примена црквених правила у условима раста броја хришћана, а самим тим и раста броја палих у време гоњења, претила је да многе заувек отргне од Цркве и одведе у различите секте. Управо због тога црквене власти су избегавале акривистички приступ у примени црквених правила, те је икономија, констатује Доброклонски, постала „обична појава у Цркви“.⁴⁶

Са друге стране, Доброклонски сагледава и негативне ефекте превладавања политике икономије, који су посебно изашли на видело у периоду после престанка гоњења и формирања савеза између Цркве и државе. Ово је посебно било уочљиво у погледу слабљења покајне дисциплине. Као изразит пример, аутор наводи епитимијска правила која се приписују цариградском патријарху Јовану IV Поснику (582–595) и која су широко примењивана у Православној цркви, а у којима је слабљење дисциплине, по аутору, ишло до „поражавајућих сразмера“.⁴⁷ Злоупотребе икономије биле су очигледне и у периодима монофизитских и монотелитских спорова, када су многи црквени великодостојници, своју сарадњу са државним властима које су фаворизовале поменуте јереси, оправдавали принципом црквене икономије.⁴⁸

⁴³ Доброклонски А. П. Црквена политика ригористичка (ή τής ακριβείας) и попустљива (ή ης οίκονομίας) – историјски преглед, *Бојословље*, св. 3, 1926, 231–264; Исти, Васељенски сабори Православне Цркве (њихова структура), *Бојословље*, св. 2; 3, 1936, 163–172; 276–287.

⁴⁴ Сам Доброклонски наводи да су поменута два рада, у ствари, поглавља из другог тома његовог уџбеника Опште историје Цркве, коју је објавило удружење студената Богословског факултета (Доброклонски А. П. *Моя краткая автобиография*, 8). Рад *Црквена икономика ригористичка (ή τς ακριβείας) и попустљива (ή ης οίκονομίας)* – историјски преглед представља прерађену и значајно допуњену верзију одељка *Црквена икономика ригористичка и попустљива*, који се налази у другом тому поменутог уџбеника (Доброклонски А.П. *Οἰκίση ιστορία Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας – II περίοδος (313–1054)*, I део, 119–129). Са друге стране, рад *Васељенски сабори Православне Цркве (њихова структура)*, објављен у *Бојословљу*, представља одељак из поменутог уџбеника под насловом *Сабори васељенски и помесни*, који се, међутим, у примерку уџбеника који се чува у Библиотеци Богословског факултета налази само у садржају, али не и у самом уџбенику (вероватно је направљен пропуст приликом штампања).

⁴⁵ Доброклонски наводи следеће примере у којима је долазило до сучељавања два принципа црквене политике: спор из апостолског времена о обавезности Мојсијевог закона за оне који се из незнабоштва обраћају у хришћанство, сукоб између папе Стефана са једне, и Кипријана картагинског и Фирмилијана кесаријског, са друге стране, у вези примања јеретика, шизматика и палих у Цркву, спорове у Римској Цркви у вези са дисциплинским питањима (Иполитов, Новацијанов раскол), сличне спорове у Александријској Цркви (Мелитијев раскол).

⁴⁶ Доброклонски А. П. *Црквена икономика ригористичка (ή τής ακριβείας) и попустљива (ή ης οίκονομίας)*, 236.

⁴⁷ *Исти*, 237.

⁴⁸ *Исти*, 238.

Главни део рада везан је за период иконоборачке кризе (VIII–IX век), у коме је дошло до изразите поларизације између присталица две црквене политике. Маниром изврсног познаваоца наведеног периода,⁴⁹ Доброклонски указује на главне околности које су довеле до јачања акривистичког (зилотског) покрета у Византијској Цркви. Полазећи од VII Васељенског сабора, као момента интензивирања сукоба две струје у Византијској Цркви, аутор прати развој спора и аргументацију обе стране. Констатује да се спор водио не само на практичном, већ и на теоријском плану, наводећи да се постављало принципијелно питање о законитости једне или друге црквене политике, односно о границама њихове примењивости. Политику икономије водили су цариградски патријарси, почев од Светог Тарасија, подржавани државним властима, док су акривију заступали монаси, предвођени студитским и сакудионским братствима. Аутор анализира њихове спорове у вези са статусом иконоборачке јерархије после VII Васељенског сабора и спорним другим браком цара Константина VI (михеански спор).⁵⁰

Зилотски покрет нарочито јача добијањем ослонаца у личности Светог Теодора, игумана манастира Студион. Доброклонски у овом чланку даје кратке напомене о ставовима Светог Теодора, упућујући, притом, на своју докторску дисертацију, у којој их детаљно излаже. Наглашава да су акривистичке позиције студитског игумана додатно заоштрене после цариградског сабора (808/809), када је дошло до отвореног раскола између Цариградске патријаршије и монашке опозиције.⁵¹

Историјски преглед спорова између две струје у Византијској Цркви, Доброклонски завршава кратким освртом на сукобе у време цариградског патријарха Методија, његових наследника Игњатија и Фотија (средина IX века) и патријарха Николаја Мистика (тетрагамијски спор, почетком X века).⁵² Констатује да је после ових спорова превагу однела монашка струја, као носилац акривистичких ставова, али да је постепено дошло до слабљења акривије и да је монаштво, које је заузело кључне позиције у Цркви, преузело политику икономије.⁵³

Победа икономије у Цариградској Цркви, по Доброклонском, оставила је последице и у најновије време. То је видљиво у одлукама Цариградске патријаршије из 20-их година XX века, у вези са признавањем англиканске хиротоније и залагањем за другобрачно свештенство.⁵⁴

Завршавајући рад о акривији и икономији, Доброклонски даје сажет закључак о наведеним правцима црквене политике. Он најпре истиче да оба правца има-

⁴⁹ Доброклонски је био специјалиста за историју Цркве у Византији, у периоду (VIII–IX век). Овај период је детаљно обрадио у својој докторској тези под насловом *Прејодобни Теодор, Исповедник и игуман Студийски. Његова епоха, животи, делатности и списи (Преподобный Феодор, Исповедник и игумен Студийский. Его эпоха, жизнь, деятельность и творения)*. Детаљније о докторској тези Доброклонског: Пузовић В. Личност и дело проф. др Александра Павловича Доброклонског (I део), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, 10, Београд, 2011, 57–66.

⁵⁰ Доброклонски А. П. *Црквена иолишка риторичка (ή τς ἀκρίβια) и ипоусиљива (ή ης οκομας)*, 241–244.

⁵¹ *Исио*, 248–249.

⁵² *Исио*, 254–258.

⁵³ Доброклонски закључује: „Политика икономије ухватила је у византијској цркви дубок корен и учврстила се, можда зато што се охладно жар акривиста, или зато што су се тако склопили услови живота и расположења византијског друштва.“ – *Исио*, 259.

⁵⁴ *Исио*.

ју своје оправдање: један „у ауторитету божанских заповести, апостолских, саборских и светоотачких правила“, а други „у околностима стварног живота“. Држећи се ове традиционалне схеме, аутор истиче потребу хармоније између два правца. Истовремено, залаже се за прецизније одређивање граница акривије и икономије, као и критеријума њихове примене, од стране ауторитетног свеправославног сабора, који би био признат од свих Православних Цркава.⁵⁵

Рад *Васељенски сабори Православне Цркве (њихова стурктура)*, хронолошки, представља последњу објављену студију професора Доброклонског (*Бојословље*, св. 2; 3, 1936, 163–172; 276–287). Рад прати историјски развој институције сабора у Православној Цркви, са посебним акцентом на улози државних власти (цар, царски чиновници) у раду васељенских и помесних сабора, почев од IV века. Рад је заснован, првенствено, на изворима. Коришћена су издања саборских аката у збиркама Мињеа, Мансија и Хефелеа, као и подаци из *Црквених историја* Јевсевија кесаријског, Сократа Схоластика, Ермија Созомена, Теодорита кирског. У коришћеној литератури преовладавају руски црквени историчари (највише су коришћени радови Алексеја Петровића Лебедева и Василија Васиљевича Болотова), али су заступљени и западни (Функ, Делингер). Коришћена су и два рада Николаја Афанасјева, објављена у Београду, крајем 20-их и почетком 30-их година XX века.⁵⁶

После кратког историјског увода о развоју институције сабора у Православној Цркви, Доброклонски анализира структуру седам васељенских сабора. Истиче да васељенскост поменутих сабора не произилази из броја учесника, нити из формалне представљености читаве Цркве на њима. Васељенски ауторитет ови сабори задобили су „путем историјског процеса, којим је дошло до општецрквеног сазнања да њихове одлуке одговарају потребама и интересима Цркве, а нарочито одлуке догматске (вероопредељења)“.⁵⁷

Као три главна постулата, који су утицали на организацију васељенских сабора, Доброклонски наводи староримско гледиште на положај државне религије, структуру провинцијалних *concilia* римске империје и праксу црквених сабора у II и III веку.⁵⁸ Из староримског гледишта о императору као *pontifex maximus*-у, произилазила је и улога ромејских царева (или њихових заступника) на васељенским саборима Хришћанске Цркве. Овој теми аутор посвећује велику пажњу у раду, доводећи је у везу са питањем да ли су одлуке на поменутих саборима доношене под притиском императорске власти. Доброклонски заступа тезу по којој се улога државних власти ограничавала на спољашње факторе везане за одржавање сабора. Он признаје повремене злоупотребе царских овлашћења,⁵⁹ али инсистира на томе да су одлуке које су се тичале вере доношене искључиво слободном вољом епископа.⁶⁰

⁵⁵ *Истџо*, 264.

⁵⁶ Афанасјев Н. Државна власт на васељенским саборима, *Црква и животи*, 10–12 (1927); 4–5, (1928); Исти, Провинц. собрания римской империи и вселенские соборы, *Записки Русского научного института*, 5, 1931, 25–46.

⁵⁷ Доброклонски А. П. Васељенски сабори Православне Цркве (њихова структура), *Бојословље*, св.2, 1936, 165.

⁵⁸ *Истџо*, 167.

⁵⁹ *Истџо*, 168–169.

⁶⁰ *Истџо*, 171–172.

Аутор разматра и могућност пасивног притиска државних власти на оце сабора, кроз утицај унапред познатих ставова двора према одређеном питању на коначну саборску одлуку. У вези са тим даје следећи одговор: „Мислимо да су сазнање своје одговорности пред Црквом и велике озбиљности свог саборног рада, а шта више, благодат Светог Духа, који је, према општецрквеном сазнању, преко отаца деловао на васељенским саборима, кориговали вољу отаца; у ватри дискусија на сабору све се прегоревало и у резултату се износило објективно – право решење дотичних питања, што је Црква и потврдила својим васељенским признањем тих сабора у потоњој историји.“⁶¹

У последњем делу рада Доброклонски разматра структуру учесника и начин рада васељенских сабора. Истиче да су право гласа на саборима имали епископи или њихови опуномоћеници, док су само у изузетним приликама то право имали и други (наводи пример VII васељенског сабора и улогу монаха –иконопоштоватеља).⁶² Лаици су на саборима учествовали искључиво као посматрачи или учесници предсаборских и међусаборских већања. На саборима је вођена жива дискусија о свим спорним питањима, која је понекад прерасла у „љутиту вику“, у чему аутор види израз темперамента источног епископата, али и доказ могућности слободног изражавања. Одлуке догматског карактера су, углавном, доношене једногласно, а не механичким пребројавањем гласова и утврђивањем просте већине. Потврђивањем од стране цара, саборске одлуке су постајале и државне, што је, како аутор истиче „било у интересу Цркве“.⁶³

Два рада, која је професор Доброклонски објавио у *Бојословљу*, представљају класичан пример руске црквеноисторијске школе („московска варијанта“ – школа Алексеја Петровића Лебедева). У поменутих радовима је заступљен историјско-археолошки приступ, заснован на верном излагању фактографије на основу изворних текстова. Поузданост података базирана на детаљном проучавању извора представља главно достојанство ових радова. Са друге стране, недостатци, попут недовољно израженог богословског приступа проблематици или превише конзервативних закључака који не излазе из традиционалних схема, не умањују значај поменутих радова, посебно ако се има на уму историјски контекст у коме су радови настали.

Поред поменута два рада, професор Доброклонски је у *Бојословљу* објавио три рецензије и један приказ. Рецензирао је књиге доцента Православног богословског факултета др Марка Микијеља (*Историја хришћанске књижевности. Апостолски мужеве. Књига прва*), професора софијског Богословског факултета др Михаила Емануиловича Поснова (*Првијат вселенски Никејски сабор и неговото црквено-историческо значение*) и енглеског патролога Патерсона (*Theodore of Mopsuestia and modern Thought*).⁶⁴ Приказао је радове об-

⁶¹ Доброклонски А. П. Васељенски сабори Православне Цркве (њихова структура), *Бојословље*, св.3, 1936, 278–279.

⁶² *Истѡ*, 280–281.

⁶³ *Истѡ*, 285–286.

⁶⁴ Доброклонски А. П. Др Марко Микијељ. Историја хришћанске књижевности. Апостолски мужеве. Књига прва. Београд 26. VIII. 150. *Бојословље*, св. 1, 1926, 196–200; Исти, Професор др Поснов.

јављене у првом броју научног часописа паришког Богословског института *Православная мысль*.⁶⁵

Основна карактеристика рецензија Доброклонског јесте оштра и прецизна критика. У духу руских предреволюционарних научних критика не оставља без пажње и најситније погрешке аутора (наводи и словне грешке). Критикујући дело Марка Микијеља, предавача патрологије на Богословском факултету у Београду, истиче да оно не доноси ништа ново у односу на, до тада објављене, радове у иностранству. Рад о апостолским мужевима и њиховим списима има вредност само у смислу чињенице да се ради о компендијуму онога што је до тада написано у иностранству (замера аутору што није користио дела руских патролога, већ искључиво западних) и што је, будући написан на српском језику, омогућио домаћој читалачкој публици ближе упознавање са поменутиим страним радовима.⁶⁶ Замерајући, начелно, аутору неоригиналност, Доброклонски детаљно излаже замерке, од ситних до најкрупнијих: штампарске грешке, нетачна тврђења, нетачно и непотпуно цитирање, закључивање без довољно аргументације, нелогичности у распореду материјала.⁶⁷

Исти приступ Доброклонски има и у критици књиге свог сународника Михаила Емануиловича Поснова, професора Историје Цркве на софијском Богословском факултету. Истичући да је о Првом васељенском сабору, у дотадашњој литератури, доста писано, наводи да у књизи Поснова нема нових научних достигнућа.⁶⁸ Поред замерки које се тичу непостојања критичких примедби везаних за карактер и историјски значај коришћених извора, као и за недовољно обрађену канонску активност Првог васељенског сабора, Доброклонски као темељну замерку истиче ауторово инсистирање на христологији као основном догматском проблему поменутог периода, уместо тријадологије.⁶⁹

Критикујући књигу о Теодору мопсуестијском, енглеског патролога Патерсона, Доброклонски се супротставља тенденцијама за рехабилитацију Несторијевог учитеља, које су биле изражене у западним научним круговима. Он истиче да је основна Патерсонова идеја била да „колико је могуће, одбрани Теодора мопсуестијског од оптужби у јеретичности“.⁷⁰ Наводећи бројна историјска и богословска сведочанства (која је, много детаљније, већ износио у својој магистарској тези), Доброклонски констатује да Патерсон, и поред несумњивог научног достојанства књиге, ипак није успео у својој основној намери да докаже исправност евентуалне рехабилитације Теодора мопсуестијског.

Първият вселенски Никейски събор и неговото църковно-историческо значение. (По случай 1600-годишния юбилей на първия вселенски събор) – (325-1925 г.) – София, 1925. 90 стр. In 8, *Богословье*, св. 1, 1927, 68–70; Исти, L. Patterson, Theodore of Mopsuestia and modern Thought. London 1926, *Богословье*, св. 2, 1930, 144–158.

⁶⁵ Доброклонски А. П. *Православная мысль*. Труды православного Богословского Института в Париже. Выпуск I. 1928. стр. 233. *Богословье*, св. 2; 3, 1929, 150–159; 229–247.

⁶⁶ Доброклонски А. П. *Др Марко Микијељ. Историја хришћанске књижевности*, 197.

⁶⁷ *Истио*, 197–200.

⁶⁸ Доброклонски каже да се у књизи обима 90 страница не може ни очекивати дубља и темељнија анализа тематике везане за Први васељенски сабор. Отуда књигу Поснова третира као „кратак нацрт“. – Доброклонски А. П. *Професор др Поснов. Първият вселенски Никейски събор*, 69.

⁶⁹ *Истио*, 70.

⁷⁰ Доброклонски А. П. L. Patterson, *Theodore of Mopsuestia and modern Thought*, 155.

За ондашњу српску богословску јавност велики значај имао је приказ првог броја научног часописа паришког Богословског института *Православная мысль*. Овај приказ Доброклонски је написао на руском језику, а на српски га је превео др Дамаскин Грданички. Приказ се састоји у верном представљању садржаја радова, без елемената научне критике. Приказани су радови следећих аутора: Сергеја Сергејевича Безобразова (*Јеванђелисти као историјари*);⁷¹ Сергеја Николајевича Булгакова (*Главе о Тројичности*);⁷² Николаја Никаноровича Глубоковског (*Бој Реч. Ејзејевски ескиз Пролога Јовановој Јеванђеља (I, 1–18)*);⁷³ Владимира Николајевича Иљина (*Основна ишћања символике Крста Господњеј*);⁷⁴ Антона Владимировича Карташова (*Судбина „Свете Русије“*);⁷⁵ Георгија Петровича Федотова (*Свети Мартијин Турски, подвижник аскезе*);⁷⁶ Георгија Васиљевича Флоровског (*Твар и природа твари*).⁷⁷

Стручно мишљење о англиканској хиротонији

Посебно место међу научним радовима професора Доброклонског, објављеним у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (Југославији), заузима коауторска студија (други аутор је био професор Николај Никанорович Глубоковски), објављена 1923. године, у часопису српског Свештеничког удружења *Весник Српске Цркве*, под насловом *Мишљење Богословској факултету поводом ишћања о ауθενитичности хиротоније Англиканске Цркве*.⁷⁸ Студија је настала као стручни одговор Богословског факултета на захтев Светог архијерејског синода Српске Цркве,⁷⁹ поводом потребе да се, у контексту текућег православно-англиканског дијалога, пружи богословско-историјска анализа о валидности хиротоније у Англиканској Цркви.⁸⁰

⁷¹ Доброклонски А. П. *Православная мысль*. Труды православного Богословского Института Института в Париже. Выпуск I. 1928. стр. 233. *Богословље*, св. 2, 1929, 151–153.

⁷² *Исхо*, 153–159, и наставак у: Доброклонски А. П. *Православная мысль*. Труды православного Богословского Института Института в Париже. Выпуск I. 1928. стр. 233. *Богословље*, св. 3, 1929, 229–231.

⁷³ *Исхо*, 231–237.

⁷⁴ *Исхо*, 237–239.

⁷⁵ *Исхо*, 239–242.

⁷⁶ *Исхо*, 242–243.

⁷⁷ *Исхо*, 243–247.

⁷⁸ Доброклонски А. Глубоковски Н. Мишљење Богословског факултета поводом питања о аутентичности хиротоније Англиканске Цркве, *Весник Српске Цркве, март-август*, 1923, 41–56.

⁷⁹ На седници факултетског савета, од 6. јуна 1923. године, реферат професора Доброклонског и Глубоковског усвојен је као стручно мишљење Богословског факултета. – Архив ПБФ, *Зависници седница I*, 115–116

⁸⁰ Историјски контекст настанка студије *Мишљење Богословској факултету поводом ишћања о ауθενитичности хиротоније Англиканске Цркве* је следећи: као резултат интензиваног богословског дијалога између Православне и Англиканске Цркве, у периоду после I светског рата, Цариградска патријаршија је, 22. јула 1922. године, признала валидност хиротоније Англиканске Цркве и апостолско преемство њеног епископата. Исто су касније учиниле Јерусалимска патријаршија и Кипарска Црква. Овим поводом, цариградски патријарх Мелетије IV (Метаксакис) упутио је, 22. августа исте године, документ у коме се исказује позитиван став Цариградске патријаршије у односу на валидност хиротоније у Англиканској Цркви и апостолско преемство њеног епископата, истичући ова питања као кључна у процесу сједињења двеју цркава, и тражећи да се о томе изјасне остале Православне Цркве. Свети синод Српске Цркве је ово питање упутио на хитну оцену архимандриту др Викентију (Вујићу), који је Синоду поднео реферат, 17. новембра 1922. године, у коме износи став да ово питање може бити решено само на сабору свеправославног карактера. О овоме је расправљао и

На самом почетку поменуте анализе, професори Доброклонски и Глубоковски изражавају принципијелно неслагање са истицањем питања англиканске хиротоније и апостолског прејемства англиканске јерархије, као кључног у богословском дијалогу између Православне и Англиканске Цркве. Противећи се догматском минимализму, као принципу који је у преговорима са англиканцима форсирала Цариградска патријаршија, аутори студије наглашавају да је најпре неопходно решити спорна догматска питања између православних и англиканаца, па тек потом анализирати „питања другостепеног значаја, која не додирују суштину ствари“.⁸¹

На основу поменутих принципа Доброклонски и Глубоковски конципирају своју анализу. Истичући догматско јединство као примарни услов за сједињење поменутих цркава, аутори анализирају статус англиканаца у односу на Православну Цркву. Полазећи са становишта канонске акривије, а на основу 1. канона Светог Василија Великог, аутори англиканце сврставају у јеретике, који не признају низ православних догмата (поштовање икона, светих, задржавање *filioque* у Символу вере...)⁸² Појединачне иступе англиканских великодостојника, у којима исказују ставове сагласне православном учењу,⁸³ не сматрају довољним за постизање јединства, већ инсистирају на званичном оглашавању надлежних тела Англиканске Цркве. Признајући неопходност блиске међухришћанске сарадње, у условима појачаног атеизма и моралног посрнућа у свету, ипак, позивају на опрез и уздржаност у разговорима о сједињењу, „да не би била нарушена чистота Православља“.⁸⁴

После првог дела студије, у коме су заступали позицију догматског максимализма у дијалогу са англиканцима, Доброклонски и Глубоковски прелазе на разматрање апостолског прејемства англиканске јерархије и валидности њихове хиротоније. Разматрајући питање апостолског прејемства са историјске тачке гледишта и позивајући се на дотадашња историјска истраживања (Делингер, Рајкенс, Јанишев, Соколов, Булгаков, Керенски, Рождественски, Андрутеос, Комнинос), утврђују да апостолско прејемство није било прекинуто приликом хиротоније Метју Паркера за кентербериског архиепископа.⁸⁵ Анализирајући питање валидности англиканске хиротоније, аутори истичу непостојање довољно јасног става Англиканске Цркве о тајни свештенства. Постављају следеће питање: „Да ли рукоположење англиканске цркве по гледишту њеном има смисао тајне, која предаје специјалну благодат Св. Духа, или је једна проста декорација за увођење рукоположенога у дужност?“ Истичу да у редовима англиканаца постоје различита мишљења о овом

Свети архијерејски сабор Српске Цркве, током марта 1923. године, после чега је одлучено да се затражи стручно мишљење београдског Богословског факултета. – Глумац Д. О односима Православне Цркве са Англиканском и њезиној хиротонији, *Зборник Православної богословскої факултету*, 1951, 433–434.

⁸¹ Доброклонски А. Глубоковски Н. *Мишљење Богословскої факултету поводом ишћања о аутијен-ишности хиротоније Англиканске Цркве*, 41.

⁸² *Истио*, 43.

⁸³ Наводи се пример оксфордског епископа Чарлса Гора, који је током 1923. године посетио Београд и разговарао са представницима Синода Српске Цркве и Богословског факултета. Том приликом он је исказао став да англиканци могу да прихвате све одлуке седам Васељенских сабора, све Свете Тајне, да избаце додаток *filioque* из Символа вере. – *Истио*, 44.

⁸⁴ *Истио*.

⁸⁵ *Истио*, 54.

питању, као и да је тешко закључити нешто више на основу званичних докумената Англиканске Цркве.⁸⁶ Због тога сматрају да је неопходно прецизно изјашњавање Англиканске Цркве о овом питању, на основу чега би могло бити јасно да је у потпуности одбачено протестантско гледиште на тајну свештенства.

Закључујући своју студију, Доброклонски и Глубоковски констатују да је за сједињење Православне и Англиканске Цркве неопходно најпре успоставити догматско јединство, кроз прихватање свих православних догмата од стране Англиканске Цркве. Уједињење треба извршити постепено и опрезно, уз могућност да се Православној цркви присаједине само делови англиканске заједнице, који прихвате православно учење. Уз напомену да се може признати очување апостолског прејемства у Англиканској Цркви, истиче се неопходност разјашњавања англиканске позиције у погледу схватања тајне свештенства.⁸⁷

У контексту 20-их година XX века, студија професора Доброклонског и Глубоковског представљала је традиционални приступ међуconfесионалном богословском дијалогу, утемељен на принципима канонске акривије.⁸⁸ Она је током читавог међуратног периода представљала званичан став Православног богословског факултета у вези дијалога са Англиканском Црквом.⁸⁹

Закључак

Професор Александар Павлович Доброклонски дао је значајан допринос српској академској теологији, како на организационом, тако и на научном плану. председавао је првом седницом факултетског савета и био аутор нацрта прве факултетске уредбе. Утемељио је катедру Опште историје Цркве и својим радом допринео да руска црквеноисторијска школа одлучујуће утиче на развој српске црквеноисторијске науке, као академске теолошке дисциплине (на катедри га је наследио, такође Рус, Викентије Флоријанович Фрадински). Саставио је први академски уџбеник Опште историје Цркве, на српском језику.

⁸⁶ *Исшо*, 51–52.

⁸⁷ *Исшо*, 55.

⁸⁸ У исто време, друга група руских богослова-емиграната, предвођена Сергијем Булгаковом и Георгијем Флоровским заступала је другачији приступ у дијалогу са англиканцима, који је превазилазио традиционалне оквире. Резултат тога, између осталог, било је формирање православно-англиканског Удружења Свети Албан и Свети Сергије (1927), у оквиру кога је било и предлога о заједничком причешћивању православних и англиканаца (С. Булгаков). – Детаљније: Цветковић В. Удружење Свети Албан и Свети Сергије; Екуменски програм о. Сергија Булгакова; Одговор о. Георгија Флоровског и његово екуменско становиште, у раду: Перспективе српске теологије у екуменском дијалогу, *Српска теологија данас 2009*, I, Београд, 2010, 61–65.

⁸⁹ Када је Свети архијерејски синод Српске Цркве, 7. јуна 1940. године, поново затражио мишљење Богословског факултета у вези са признавањем англиканске хиротоније и јерархије, одговорено је да факултет остаје при ставовима изнетим у реферату професора Доброклонског и Глубоковског (Глуцац Д. *О односима Православне Цркве са Англиканском*, 441–442). Поменути руски професори су, у међуратном периоду, редовно консултовани у вези преговора са Англиканском Црквом. Тако је, на пример, током 1931. године, представник Српске Цркве у православно-англиканској комисији, епископ бачки Иринеј (Ћирић), тражио савете од поменуте двојице професора (Богданова Т. А. *Н. Н. Глубоковский – судьба христианского ученого*, 818–819). Важно је напоменути да професор Доброклонски наводи, да је на захтев Светог синода Српске Цркве, на руском језику написао опширан трактат под насловом *Християнския хетеродоксальныя церкви (к вопросу о соединении их с православной и о intercommunion in sacris)* (Доброклонский А. П. *Моя краткая автобиография*, 8). До овог списка, нажалост, нисмо успели да дођемо.

Његови научни радови, објављени на српском језику, представљају класичан израз црквеноисторијске школе његовог учитеља Алексеја Петровића Лебедева. Ову школу одликовао је историјско-археолошки приступ црквеноисторијској тематици, у оквиру кога је највећа пажња посвећивана марљивом изучавању изворног материјала, на основу чега се тежило добијању што тачнијих црквеноисторијских података. Управо су такви били радови професора Доброклонског. Сваки податак у његовим радовима био је поткрепљен позивањем на изворни материјал, као и на најуспешнија истраживања ондашњих руских и западноевропских научника. У распореду материјала држао се хронолошког модела излагања. Његови научни радови, и поред појединих недостатака (слабије изражен богословски приступ црквеноисторијској тематици), и данас могу представљати поуздан темељ за црквеноисторијска истраживања.

Ученик професора Доброклонског Николај Афанасјев, пишући некролог свом учитељу, нагласио је да је резимирање његове научне делатности задатак „будућег историчара руске богословске науке“.⁹⁰ Могло би се, са пуним правом додати, не само руске већ и српске. Ипак, и поред несумњивог значаја професора Доброклонског за српску и руску, али и европску црквеноисторијску науку, може се констативати да његов научни рад није у довољној мери представљен у досадашњој црквеној историографији.⁹¹ У том смислу, овај дводелни рад представља мали допринос исправљању овог недостатка.

*Прилој: Библиографија радова Александра Павловича Доброклонског,
написаних после 1920. године,
у Краљевини Срба, Хрватина и Словенаца (Југославији)*

Мишљење Богословског факултета поводом питања о аутентичности хиротоније Англиканске Цркве, *Вестник Српске Цркве, март-август*, 1923, 41–56. (коауторска студија са професором Глубоковским)

Црквена политика ригористичка (ή τής άκριβείας) и попустљива (ή ης οίκονομίας) – историјски преглед, *Бојословје*, св. 3, 1926, 231–264.

Др Марко Микијел. Историја хришћанске књижевности. Апостолски мужевеи. Књига прва. Београд 26. VIII. 150. *Бојословје*, св. 1, 1926, 196–200. (рецензија)

Професор др Поснов. Първият вселенски Никейски събор и неговото църковно-историческо значение. (По случай 1600-годишния юбилей на първия вселенски събор) – (325–1925 г.) – София, 1925. 90 стр. In 8, *Бојословје*, св.1, 1927, 68–70. (рецензија)

Православная мысль. Труды православного Богословского Института в Париже. Выпуск I. 1928. стр. 233. *Бојословје*, св. 2; 3, 1929, 150–159; 229–247. (приказ)

L. Patterson, Theodore of Mopsuestia and modern Thought. London 1926, *Бојословје*, св.2, 1930, 144–158. (рецензија)

Општина историја Хришћанске Цркве – први период (до 313. год.), Београд, 1933. (литографисан уџбеник)

Васельенски сабори Православне Цркве (њихова структура), *Бојословје*, св. 2; 3, 1936, 163–172; 276–287.

⁹⁰ Афанасјев Н. Памяти А. П. Доброклонского, *Вестник Русского студенческого христианского движения (РСХД)*, Париж, 1938.

⁹¹ Преглед до сада објављених радова о професору Александру Павловичу Доброклонском, видети у: Пузовић В. *Личности и дело проф. др Александра Павловича Доброклонског (I гео)*, 41.

Ойшїиѧ исїориѧ Хришићанске Цркве – II ѡериод (313–1054), I део, Београд, 1937. (литографисан уѡбеник)

Моя краткая автобиография, *Записки Русского научного института*, 15, Белград, 1938, 1–8. *Христианския хетеродоксалњия церкви (к вопросу о соединении их с православной и о intercommunio in sacris)*. (необјављено)

Извори коришћени у раду

Архив Православног богословског факултета, *Досије А. П. Доброклонскої*.

Архив Православног богословског факултета, *Књиѧ записника седница факултѧјейскої Савета 1920–1930*.

Архив Православног богословског факултета, *Разни сїиси, фондови, уредбе и ѡравила, извешїѧји настїавника ѡ годинама (1920–1947), фасцикла: Извешїѧји настїавника о раду, шїѧмиѧним књиѧма, сїѧњу семинара, свейосавским шѧмаїшма сїуденаїѧ у ѡериоду (1920–1940)*.

Цитирана литература

Афанасьев Н. Памяти А. П. Доброклонского, *Вестник Русского студенческого христианского движения (РСХД)*, Париж, 1938.

Богданова Т. А. *Н. Н. Глубоковский – судьба христианского ученого*, Москва – С. Петербург, 2010.

Глумац Д. О односима Православне Цркве са Англиканском и ѡезиној хиротонији, *Зборник Православної боїословскої факултѧјейѧ*, 1951, 433–494.

Доброклонски А. Глубоковски Н. Мишљење Богословског факултета поводом питања о аутентичности хиротоније Англиканске Цркве, *Весник Срїске Цркве, марї–август*, 1923, 41–56.

Доброклонски А. П. Црквена политика ригористичка (ή τїїς ακριβεїας) и попустљива (ή ηїς οїκονομїας) – историјски преглед, *Боїословље*, св. 3, 1926, 231–264.

Доброклонски А. П., Васељенски сабори Православне Цркве (њихова структура), *Боїословље*, св. 2; 3, 1936, 163–172; 276–287.

Доброклонски А. П. Др Марко Микијељ. Историја хришићанске књижевности. Апостолски мужеви. Књига прва. Београд 26. VIII. 150. *Боїословље*, св. 1, 1926, 196–200.

Доброклонски А. П. Професор др Поснов. Първият вселенски Никејски събор и неговото църковно-историческо значение. (По случай 1600-годишния юбилей на първия вселенски събор) – (325–1925 г.) – София, 1925. 90 стр. In 8, *Боїословље*, св.1, 1927, 68–70.

Доброклонски А. П. L. Patterson, Theodore of Mopsuestia and modern Thought. London 1926, *Боїословље*, св.2, 1930, 144–158.

Доброклонски А. П. Православная мысль. Труды православного Богословскаго Института в Париже. Выпуск I. 1928. стр. 233. *Боїословље*, св. 2; 3, 1929, 150–159; 229–247.

Доброклонски А. П. *Ойшїиѧ исїориѧ Хришићанске Цркве – ѡрви ѡериод (до 313. год.)*, Београд, 1933.

Доброклонски А. П. Прилике на Теолошком факултету – проф. г. др Доброклонски одговара проф. г. др Чеди Марјановићу, *Правда*, од 22. августа 1933, 2.

Доброклонски А.П. *Ойшїиѧ исїориѧ Хришићанске Цркве – II ѡериод (313–1054), I део*, Београд, 1937.

Доброклонский А. П. Моя краткая автобиография, *Записки Русскоїо научноїо инсїїиїѧїѧѧ*, 15, Белград, 1938, 1–8.

Јовановић М. Руски научни институт у Београду 1928–1941. година, *Годишњак за друшїїїевену исїорију*, 2–3, 2004, 29–46.

Марјановић Ч. Прилике на Теолошком факултету – како се водила борба против мене, *Правда*, од 27. јула 1933, 2.

- Петровић М. Ф. Фондови завештања Православног богословског факултета у Београду 1920–1941, *Српска теологија у двадесетом веку: исцртаживачки проблеми и резултати*, I, Београд, 2006, 207–220.
- Пузовић В. Личност и дело проф. др Александра Павловича Доброклонског (I део), *Српска теологија у двадесетом веку: исцртаживачки проблеми и резултати*, 10, Београд, 2011, 39–74.
- Стефановић Д. Др Александар Павловић Доброклонски, *Богословље*, св. I, 1938, 80–87.
- Сухова Н. Ю. Русские богословские школы за рубежом: сохранение традиции и поиск нового (1920–1940-е гг.), *XVIII ежегодная богословская конференция Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета*, Москва, 2008, 263–272.
- Троицкий С. В. А. П. Доброклонский, как историк Церкви, *Записки Русского научного института*, 15, Белград, 1938, 9–22.
- Цветковић В. Перспективе српске теологије у екуменском дијалогу, *Српска теологија данас* 2009, I, Београд, 2010, 59–68.
- Шијаковић Б. Раковић А. *Универзитет и српска теологија – историјски и просветни контекст оснивања Православне богословске факултета у Београду*, Београд, 2010.
- Шкаровский М. В. Русские приходские общины в Болгарии, *Вестник Православного Свято-Тихоновского Гуманитарного университета*, 2 (27), Москва, 2008, 28–62.

Владислав Пузовић

*Личность и труды профессора, д-ра Александра Павловича
Доброклонского (часть II)*

Резюме: В предлагаемой работе рассматривается деятельность профессора, д-ра Александра Павловича Доброклонского как преподавателя Православного богословского факультета в Белграде. Анализируется его вклад в учреждение факультета и учреждение Кафедры Общей истории Церкви. Чтобы была представлена полная картина его деятельности в сербской академической среде, рассматривается его позиция в некоторых спорах, которые проходили на Богословском факультете („случай Марьянович“). Особое внимание посвящено научным трудам проф. Доброклонского, опубликованным на сербском языке. Анализируется его объемный двухтомный учебник Общей истории Церкви, потом его статьи и рецензии, напечатанные в факультетском научном журнале *Богословье*, и в конце совместная работа (с проф. Николаем Никаноровичем Глубоковским) о достоверности хиротонии в Англиканской Церкви. Подводя итоги, автор приходит к выводу о том, что проф. Доброклонский внес значительный вклад в развитие сербской церковно-исторической науки.